Original scientific paper

Sági András–Danica Drakulić

AZ AMORTIZÁCIÓ SZEREPE A GAZDASÁGI RENDSZER REFORMJÁBAN

BEVEZETŐ

Ez a tanulmány* az amortizációt mint a gazdasági rendszer eszközét vizsgálja, makroökonómiai szempontból. Kiindulásul a marxizmus klasszikusainak a munkaeszközök gazdasági és társadalmi funkciójára vonatkozó azon álláspontjait elemezzük, amelyek a jugoszláv szocialista önigazgatású társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődésére nézve is jelentősek.

Dolgozatunk első részében az amortizáció (leírás) néhány alapvető elméleti kérdését takintjük át, míg a második részben a VSZAT és a JSZSZK társadalmi gazdaságában megvalósított amortizáció 1976–1984-es időszakra vonatkozó legfontosabb mennyiségi mutatóit elemezzük. A leírási rendszer javítására vonatkozó elfogadható megoldások felkutatása érdekében azonosítani kívánjuk a vonatkozó hazai gyakorlat releváns tendenciáit, különös tekintettel Vajdaság gazdaságára.

AZ AMORTIZÁCIÓ MINT GAZDASÁGI KATEGÓRIA

A munkaeszközök a technika lendületes fejlődésének korában

A munkafolyamat tényezői közé a munkaerőt, a munkaeszközöket és a munka tárgyát soroljuk. A munka eszköze és tárgya a termelés eszközeit, vagyis a munkafolyamat objektív tényezőit képezik. Minél korszerűbb, nagyobb és hatékonyabb a munkaeszköz-állomány, annál nagyobb a társadalmi munka termelőereje. Marx szerint az egyes gazdasági korszakokat is a használatban levő munkaeszközök alapján lehet megkülönböztetni.

„Nem az különbözteti meg a gazdasági korszakokat, hogy mit, hanem hogy hogyan, milyen munkaeszközökkel termelnek."[1]

A munka eszközét Marx a következőképpen határozza meg: „A munkaeszköz olyan dolog vagy olyan dolgoknak az összessége, amelyeket a munkás ön-

* A téma kutatásához szükséges anyagi eszközöket a Tartományi Tudományügyi Önigazgatási Érdekközösség biztosította.

maga és a munkatárgy közé iktat, s amelyek e tárgyra ható tevékenységének vezető közegéül szolgálnak. A munkás felhasználja a dolgok mechanikai, fizikai, kémiai tulajdonságait, hogy ezek céljának megfelelően mint hatalmi eszközök hassanak más dolgokra."[2] A munkaeszközök egészében részt vesznek a munkafolyamatban és a termelési ciklusok egész sorát kiszolgálják, de maguk nem válnak a termék anyagi szubsztanciájává. Értéküket a munka – a konkrét hasznos emberi munka –, juttatja kifejezésre, illetve viszi át az új termékre a munkaeszközök elhasználódásának arányában.

A technika lendületes fejlődésének korában, amikor a munka termelőereje gyorsan növekszik, a munkaeszközök, azaz az állóeszközök, a termelési folyamat legfontosabb tényezőivé lépnek elő.

A technikai felfedezések egymáshoz kapcsolódnak és egyre gyorsabban változtatják, fejlesztik a termelési módot, méghozzá minden ágazatban. A technika fejlődését ma a) az energiaforrások forradalmasítása, az atomenergia felhasználása; b) az automatizálás és c) a kemizálás jellemzi.[3]

A technika fejlődése manapság igen egyenetlen, ami az egyes ágazatokra jellemző és azok fejlődését ösztönző találmányokkal és műszaki innovációkkal hozható összefüggésbe. Külön jelentőséget kapott a tudomány és a termelés összekapcsolódása: a tudománynak kiemelkedő szerepe van a munka termelékenységének fokozásában. A technika fejlődése ma mind gyorsabb ütemű: egyfelől mind kevesebb idő telik el egy-egy újabb felfedezés között, másfelől pedig az új találmányok is egyre gyorsabban gyakorlati alkalmazást nyernek.

Minthogy a termelőerők fejlődésében az állóeszközöknek döntő szerepük van, érthető, hogy a műszaki fejlesztés elsősorban a munkaeszközökre irányul. A munkaeszközök tökéletesítése két irányú: a) állandóan korszerűsítik és hatékonyabbá teszik a meglevő állóeszközöket, növelik diverzifikációjukat, s ezáltal javítják működőképességüket, mindez fokozza a termelékenységet, csökkenti a termelési költségeket, különösen az állóeszközökre vonatkozó kiadásokat; b) újfajta szerszámokat hoznak létre és alkalmaznak, ami ugyancsak növeli a munkaeszközök diverzifikációját, fokozza a termelékenységet és korszerűbbé teszi a termelési technológiát.

A technika fejlődése jelentős következményeket von maga után a gazdaságban. Az újfajta, korszerűbb munkaeszközök alkalmazásával egyre erőteljesebbé válik az élő munkának holt munkával való helyettesítése. „A technika fejlődésével az ember kizárja magát a termelés folyamatából, s önmaga helyébe az automatizációt, az elektronikát, a kibernetikát, az energia új formáit állítja."[4]

A technika fejlődését nem csak a munkaeszközök tökéletesedése, hanem a technológia fejlődése is jelzi, ami a munkatárgy és nem utolsósorban a végtermék műszaki tulajdonságainak és minőségének javulásában is megmutatkozik. Gyorsabbá válik az új termékek térhódítása, mert az új technológia alkalmazása és az új termékek gyártása válik a haszon és a jövedelem fő forrásává. A technika fejlődése folytán a termelési viszonyok is változnak: új viszonyok jönnek létre a tulajdonos és a termelőmunkás, az állam, a gazdaság és a társadalom között.

Az állóeszközök elhasználódása

Az állóeszközök elhasználódási foka, azaz depreciációja azt az értékcsökkenést jelzi, amit a munkaeszköz használata idéz elő. A technika fejlődése folytán a munkaeszközök fizikai élettartama nő, gazdasági élettartama viszont lerövidül. Az elhasználódás tehát kétféle lehet: fizikai elhasználódás és erkölcsi (vagy gazdasági) kopás. Ez utóbbinak egyre nagyobb a jelentősége.

Erkölcsi kopásról akkor beszélünk, ha az állóeszközök elveszítik használati értéküket még mielőtt lejárt volna az életidejük, tehát még mielőtt valóban használhatatlanná váltak volna a termelés folyamatában. Az elhasználódásnak erről a formájáról Marx a következőket írta: „Ezt az életet egyfelől megnyújtja az állótőke fejlődése, másfelől azonban megrövidíti a termelési eszközök állandó forradalmasítása, amely a tőkés termelési mód fejlődésével ugyancsak állandóan fokozódik. A tőkés termelési mód fejlődésével együtt ezért egyre fokozódik a termelési eszközök változása is és állandó pótlásuk szükségessége az erkölcsi kopás következtében, jóval fizikai kimúlásuk előtt."[5]

Az erkölcsi kopás kapcsán Žarković professzor így fogalmaz: „Az erkölcsi elértéktelenedés a műszaki fejlődés kifejeződésének értékformája, amely következtében olcsóbbá válnak a munkaeszközök, új, tökéletesebb típusú gépek és szerszámok kerülnek kidolgozásra és alkalmazásra, miközben a régi munkaeszközök részint vagy egészében elveszítik értéküket vagy használati értéküket."[6] Az erkölcsi kopás két formája, szerinte, a műszaki haladás kétféle irányvételéből ered: a munka termelékenységének fokozása érdekében egyre tökéletesebb szerszámokra van szükség, másrészt pedig növekszik az igény az új termékek, az új termelési ágazatok iránt.

Az erkölcsi kopás eltérő módon érinti az állóeszközök különböző kategóriáit: igen erőteljes a gépek, a berendezések és felszerelések esetében, de kevésbé befolyásolja az épületek, a gazdasági objektumok használatát, amelyeket gyakran hozzá lehet idomítani a termelés új körülményeihez, s ugyanígy kevésbé érinti a készülékeket és a különféle szerszámokat is, melyeknek élettartama rövid. Az erkölcsi kopás mértéke gazdasági ágazatonként is különbözik: egyes ágazatokban, pl. a hadiiparban, a világűrkutatásban stb. rendkívül nagy.

„Amortizáció alatt az állóeszközök értékének a termékekre való átvitelét értjük, aminek arányában külön alapot hozunk létre az állóeszközök újratermelésének pénzellátása céljából. Az amortizáció és az amortizációs alap létrehozása szoros összefüggésben áll az állóeszközök anyagi és erkölcsi elhasználódásával, s magában foglalja az anyagi és értékbeli újratermelés teljes folyamatát, a munkaeszközök értékének egész körforgását, kialakítva a megfelelő pénzalapot."[7]

Az amortizáció mint gazdasági kategória jellegéről Marx a következőket írja: „Minden egyes tőkésnek szüksége van egy amortizációs alapra az állótőke ama része számára, amelynek újratermelési ideje csak évek múltán egyszerre érkezik el, és ekkor teljes egészében pótolni kell. Az állótőke egy jelentékeny alkotórésze természeténél fogva kizárja az apránkénti újratermelést. Azonkívül, ott, ahol az újratermelés apránként történik oly módon, hogy az elértéktelenedett állományhoz időközökben újat tesznek hozzá, a termelési ág sajátos

jellegétől függően nagyobb vagy kisebb terjedelmű előzetes pénzfelhalmozásra van szükség, mielőtt ez a pótlás megtörténhet. Ehhez nem elegendő bármilyen pénzösszeg, hanem meghatározott terjedelmű pénzösszeget kíván."[8]

A fenti meghatározás értelmében megállapíthatjuk, hogy az amortizáció objektív társadalmi-gazdasági kategória, amelynek anyagi alapját a munkaeszközök használati értékének és értékének elhasználódása képezi a termelés folyamatában. A munkaeszköz értékének elhasznált része átmegy az új termékek értékébe, és a társadalmilag szükséges holt munka mennyiségét jelzi az új termék előállításában. Az amortizáció valósághűen kell hogy kifejezze az állóeszközök elhasználódását. Az amortizáció útján biztosítjuk az értékmegtérülést és az elhasználódott munkaeszközök anyagi megújítását. Ugyanakkor az amortizáció segítségével az álló- vagy állandó eszközök forgóeszközzé – a kapitalizmusban az állótőke forgótőkévé – alakul. Ez az átalakulás azonban csak átmeneti jellegű és a termelésbe fektetett eszközök hatékonyságát fokozza mindaddig, amíg az amortizációs alapot nem kell az elhasználódott munkaeszközök naturális megújítására fordítani.

S. Kukoleča professzor az amortizáció fogalmát a következőképp határozza meg: „A munkaeszközök elhasználódása fokozatos...Ennek megfelelően a munkaeszközök költségeit is fokozatosan kell átvinni az új termékre az újratermelés egymást követő ciklusaiban, az eszköz élettartamától függően...Azt az összeget, amely az amortizálódás következményeként beépül az új termék önköltségi árába, és amely az elhasznált munkaeszköz újratermelési értékének aliquot részét képezi, *amortizációnak* nevezzük."[9] Dimitrije Petrović ekként fogalmaz: „Az állóeszközök amortizációjában gazdasági kifejezést nyer az állóeszközök fokozatos elhasználódása, értékcsökkenése, de általa egyúttal lehetővé válik a megkopott állóeszközök felújítása. Az amortizáció tehát költség, amelyet az állóeszközök elhasználódása vált ki a termelés folyamatában."[10]

Az amortizáció az árutermelési rendszer kategóriája, s mint ilyen, alá van rendelve a piacgazdaság törvényszerűségeinek és az értéktörvénynek. Igaz, a termelési egységek saját belátásuk szerint magasabb amortizációt is meghatározhatnak és elszámolhatnak, mint amennyit az állóeszközök társadalmilag szükséges költségei megkövetelnek. A piac azonban az értéktörvény alapján mégiscsak kimutatja majd az amortizáció termékegységenkénti legmagasabb elérhető szintjét, összhangban a társadalmilag szükséges költségekkel. Ha a termelő nagyobb összeget von le amortizáció címén a megvalósított termékértékből, mint amekkora az elhasznált állóeszközök értéke, akkor azok amortizációja meggyorsul. Ez lehetővé teszi az állóeszközök gyakoribb cseréjét, a termelés modernizálását, illetve a bővített újratermelés finanszírozását az amortizációs eszközökből. És fordítva, ha az elhasznált értéknél kisebb összeget különít el az amortizációs alapba, akkor még csak az állóeszközök egyszerű újratermelését sem biztosíthatja, de nagyobb jövedelmet mutathat ki.

A leírási rendszert mind a tőkés, mind a szocialista államokban előírások szabályozzák. Ennek elsősorban költségvetési, adópolitikai, és gazdasági okai vannak. A leírási rendszer a mai feltételek között fontos eszköze a gazdaságpolitikának. A tőkés vállalatok igyekeznek nagyobb amortizációt kimutatni, hogy kisebb legyen a megadóztatható profit. Másfelől a gyorsított amortizáció

eszközeiből részint vagy teljes egészében megvalósíthatják az állótőke bővített újratermelését.

Jugoszláviában az árutermelés önigazgatású rendszerében az amortizáció is az önigazgatási döntéshozatal tárgya és az önálló társultmunka-szervezetek ügyviteli politikájának eszköze lett.

Gyorsított amortizáció

Újabban, különösen a második világháború óta, a tőkés országok többségében különféle módszereket vezettek be az állótőke gyorsított leírására. Többé már nem képezi vita tárgyát, hogy az amortizáció útján a gazdasági illetve erkölcsi kopás eszközeit is biztosítani kell. Az utóbbi időben az amortizáció elszámolásakor már a szocialista országokban is figyelembe veszik az állóeszközök erkölcsi elértéktelenedését. Emellett fennáll az a törekvés is, hogy az amortizációs alap kisebb vagy nagyobb részét a bővített újratermelésre fordítsák, tehát megvan a szándék a gyorsított amortizáció alkalmazására is.

A kérdés, hogy hogyan növelhető az amortizáció összege azért indokolt, mert tudjuk, hogy az amortizáció gazdasági szerepe az, hogy biztosítsa az elhasznált állóeszközök értékének megtérülését és megújítását. Ez azt jelenti, hogy az elhasznált állóeszközök értékéből csak a társadalmilag szükségesnek tartott mennyiséget lehet átvinni a termék értékébe, ettől nagyobb részt – amely a bővített újratermelést szolgálná – viszont nem. Marx több helyen is kiemelte,[11] hogy termékegységenként a piac határozza meg az amortizáció lehető legmagasabb összegét. Világos tehát, hogy az amortizáció megnövelt összegét kizárólag az újonnan megteremtett érték, vagyis a profit, illetve a mi körülményeink között a tiszta jövedelem terhére különíthető el az amortizációs alapba. Ez csak akkor lehetséges, ha az állam megengedi, hogy az amortizációs kulcsot magasabb szinten szabják meg, mint amennyiből az állóeszközök egyszerű újratermelése biztosítható.

A tőkés államok többsége különféle lehetőségeket biztosít az amortizáció felgyorsítására. Ilyen megoldással az amortizáció egyre biztosabb pénzforrásává válik az állótőke bővített újratermelésének, a tőkés korporáció anyagi alapja erősítésének, ösztönzi egyes gazdasági ágazatok fejlesztését, tehát változik társadalmi-gazdasági funkciója. Társadalmi méretekben a gyorsított amortizáció lehetővé teszi a nemzeti jövedelem egy részének átömlesztését a társadalmi akkumulációs alapba, de nem a profitból való közvetlen elkülönítés útján, hanem a profit egy részének költségként való kimutatásával. A gyorsított amortizáció alapformái a következők:[12] favorizált amortizáció, kezdeti elkülönítés, beruházási póteszköz, kompenzációs elkülönítés, adókedvezmények, újraértékelés, beruházási szubvenció.

A favorizált amortizációt bizonyos gazdasági ágazatokra vagy állóeszközféleségekre alkalmazzák, megengedve, hogy esetükben a szabályosnál magasabb amortizációs kulcsot számoljanak fel. A tőkés államok többségében ez bejáródott módszer. A kezdeti elkülönítés szintén a gyorsított amortizációt szolgálja oly módon, hogy az első két évben a rendes amortizációt meghaladó

eszközöket különítenek el az állóeszköz értékéből. A beruházási póteszköz módszerét úgy alkalmazzák, hogy az első évben megengedik a beruházás bizonyos összegének leírását, amivel a beruházásokat serkentik, és zavartalanná teszik az állóeszközök amortizációját. A kompenzációs elkülönítésre az állóeszközök eladásakor kerül sor, amikor a nem-amortizálódott rész áránál olcsóbban adják el, s a különbséget elismerik vagy amikor az állóeszközöket használaton kívül helyezik, még mielőtt teljes értéküket leírták volna. Az újraértékelést vagy az állóeszközök újraértékelése vagy pedig magának az amortizációs alapnak az újraértékelése formájában teszik lehetővé. Ily módon az amortizáció összegét összehangolják az állóeszközök új (rendszerint magasabb) árával.

A gyorsított amortizáció különböző módszereinek alkalmazásával lehetővé válik, hogy a bővített újratermelést kisebb vagy nagyobb részben az amortizáció terhére végezzék, tehát a korporációk nyomon követhetik a technika fejlődését, hiszen beruházásaikat közvetve az állami költségvetésből szubvencionálják. Nyilvánvaló, hogy az adókedvezmény terhét ezáltal valójában a fogyasztók széles tömegeire hárítják. A gyorsított amortizációval végső soron a beruházási tevékenységet, s egyúttal a foglalkoztatottak számát igyekeznek növelni.

Az amortizáció elszámolásának módszerei

Az amortizációnak költségjellege van. Általa térül meg az állóeszközök új termékre átvitt értéke, mégpedig az állóeszközök használati értéke és értéke elhasználódásának arányában.

Az állóeszközök elhasználódása időbelileg, térbelileg és mennyiségileg határozható meg. Az amortizáció lehet közvetlen vagy közvetett, tehát általános költség. Általában állandó költségként jelentkezik, kivéve a nem teljes mértékben funkcionális amortizációt, amikor is proporcionális költségjelleget ölt. Az amortizáció[13] mint költség tömegében nem változik, nem módosítható kisebbre (legalábbis tömegében nem), hiszen a technikai kapacitás adott. (Az amortizáció csupán termékegységenként csökkenthető.) Rövid távon az amortizáció mint költség elodázható, hiszen a termelési folyamat bizonyos ideig akkor is zavartalan maradhat, ha az amortizációt nem számoljuk el azonnal. Ugyanakkor hosszú távú költség is, amely összege a vállalat nagyságától függ.

Az amortizáció vagy az állóeszközök költsége a kapacitás költségének is tekinthető, minthogy az állóeszközök vásárlása vagy kiépítése alkalmával lépnek elő, s fennmaradnak azok elidegenítéséig vagy használaton kívül való helyezésükig. Az amortizációs költség lehet a fizikai elhasználódás, elöregedés, erkölcsi és természetes kopás költsége, továbbá az élettartam meghosszabbításának költsége és az állóeszköz karbantartásából eredő általános költség. Az amortizáció nagyságát előre, tervszerűen állapítják meg, figyelembe véve minden hatótényezőt és a munkaeszközök minden tulajdonságát.

A technikai fejlődés gyorsulásával mind egyenletesebbé és folyamatosabbá válik az állótőke cseréje. Ez azt jelenti, hogy szüntelenül gondoskodni kell az amortizációs eszközök befektetéséről.

Az amortizáció mint az állóeszközök bővített újratermelésének forrása

A munkaeszközök leírása folyamatos. Mindaddig, amíg az állóeszközök életideje nem jár le, az amortizációs alap eszközeire nincs szükség az egyszerű újratermelésben, tehát akkumulációs forrásként el felhasználhatók. Erről D. Vojnić[14] így vélekedik: „A gazdasági növekedés feltételei között az amortizáció új jelleget kap. Az a klasszikus tétel, miszerint az amortizáció teljes egészében az egyszerű újratermelést szolgálja, a gazdasági növekedés feltételei között nem igen áll. Ilyen körülmények között ugyanis az amortizáció megváltoztatja eredeti jellegét, s egy része új megvilágításba kerül, mert az akkumuláció kiegészítő forrásává, a bővített újratermelés tényezőjévé válik."

A bővített társadalmi újratermelés tényezőjeként szereplő amortizációról más szerzőink is írtak. Köztük elsősorban B. Horvat, F. Vasić, S. Ranković és mások. Valamennyien egyetértenek abban, hogy a gazdasági növekedés feltételei között az amortizáció „egy része többé már nem az egyszerű újratermelést szolgálja, hanem a bővített újratermelés tényezőjévé válik."[15] Szerzőink azonban az amortizációt mint az akkumuláció és a bővített újratermelés pótlólagos forrását eltérő módon értelmezik. B. Horvát professzor bevezeti az ún. amortizációs szorzószámot, egy olyan együtthatót, amellyel az elsődleges beruházás összegét beszorozva megkapjuk az állóeszközök bővülésének végleges értékét.[16] Az amortizációs multiplikátor működését B. Horvát a stacioner gazdasághoz köti, ahhoz a gazdasághoz tehát, amelyben az egyszerű újratermelés dominál. D. Vojnić ezzel szemben úgy véli, hogy az amortizáció multiplikátor a stacioner gazdaságban nem, kizárólag a dinamikusban hat.[17]

Egyes közgazdászok úgy vélik, hogy a bővített újratermelés ily módon való részleges finanszírozásának lehetősége a munkaeszköz beszerzési és újratermelési értéke közötti különbségtől függ. Az állóeszközök termelését is befolyásoló műszaki haladás az állóeszközök értékcsökkenéséhez vezet, vagy ahogyan J. Andrijaševič írja: „Azt a jelenséget, hogy a vállalat és ágazat amortizációs alapjában felhalmozódó eszközök egy része állandóan felszabadul a szerszámok és munkaeszközök egyszerű újratermelési szükségletei alól, kizárólag a termelés műszaki feltételeinek módosulásával magyarázhatjuk... Ez egyszerű technikai törvényszerűség, amely az egyes vállalatokban és ágazatokban éppúgy érvényesül mint az egész társadalmi gazdaságban".[18]

Annyi bizonyos, hogy ma mindenképp meg van a lehetőség arra, hogy a bővített újratermelést amortizációs eszközökből finanszírozzák, legyen szó akár stacioner, akár dinamikus gazdasági feltételekről.

Amikor az intenzív műszaki haladás következtében fokozott az állóeszközök erkölcsi kopása, amikor a nagy infláció miatt az újraértékelés nem mindig képes lefedni az állóeszközök árának növekedését, óriási jelentősége van az amortizáció pótlólagos felhalmozási forrássá való átminősítésének, és ily módon történő felhasználásának. Ilyen minőségében az amortizáció nagy hatással lehet a termelőerők fejlődésére és a társadalmi újratermelés bővítésére.

Az amortizációnak, mint a bővített társadalmi újratermelés kiegészítő pénzforrásának a jelentősége ma főképp azért növekszik, mert mindinkább integrálódik az egyszerű és a bővített társadalmi újratermelés.[19] Az állóeszközök cse-

réje a mai körülmények között rendszerint egy új bővített technikai alapon megy végbe. Az új állóeszközök szabály szerint tökéletesebbek, nagyobb a termelékenységük, és megteremtik a lehetőséget a termelés fellendítésére.

TENDENCIÁK VAJDASÁG ÉS JUGOSZLÁVIA LEÍRÁSI GYAKORLATÁBAN 1976–1984 KÖZÖTT

Az egyik legfőbb tényező, amelynek hatására megbomlott az egyensúly a társadalom anyagi lehetőségei és a fogyasztás különböző formái (egyéni, közös és általános) között, a társadalmi állóeszköz-állomány amortizációjához való nem gazdasági viszonyulás. A hosszú távú stabilizációs program a következőképpen jellemzi társadalmi-gazdasági fejlődésünket: „Nem megfelelő az elsődleges és a másodlagos elosztás mechanizmusa, aminek bizonysága az árak diszparitása, az *amortizáció* átömlesztése a jövedelembe, valamint az általános és közös fogyasztás pénzellátása, ami nincs összhangban a gazdaság reális jövedelmével".[20]

Habár ez a megállapítás pontosan öt évvel ezelőtt hangzott el, sajnos azóta sem veszítette el időszerűségét és jelentőségét. Többek között épp ez a visszásság tette szükségszerűvé a társadalmi eszközök amortizációjáról szóló új törvény meghozatalát. Az amortizációnak a jövedelembe való átömlesztése olyan jelenség és máig is fennálló folyamat, ami megköveteli mindazoknak a hosszú lejáratú irányzatoknak a tanulmányozását az amortizáció alakulásában, amelyekre csak pontos felismerésük (azonosításuk) alapján találhatunk megoldást.

Hosszú távon tekintve (az 1953–1984 közötti időszakban, azaz 31 év alatt) a köztársaságok és tartományok a következő arányban részesedtek az ország társadalmi szektorának állóeszköz-állományából:

	1953	1984
JSZSZK	100,0	100,0
Bosznia-Hercegovina	13,6	15,2
Crna Gora	0,9	3,1
Horvátország	28,2	25,9
Macedónia	4,2	5,9
Szlovénia	20,1	16,9
Szerbia – összesen	33,0	33,0
– Szerbia – tartományok nélküli része	22,7	20,7
– Kosovo	1,7	2,6
– Vajdaság	8,6	9,6

Megfigyelhetjük, hogy a kevésbé fejlett társadalmi-politikai közösségek (Bosznia-Hercegovina, Crna Gora, Macedónia, Kosovo SZAT) részesedése a társadalmi termelés anyagi alapjában növekedett. Ezzel ellentétben a gazdaságilag fejlettebb közösségek (Horvátország és Szlovénia) részesedése hosszú távon tekintve visszaesést mutat. Vajdaság SZAT részesedése, jóllehet a gazdasá-

gi fejlettség fokának mutatói szerint nem tartozik a kevésbé fejlett társadalmi-politikai közösségek sorába, nőtt.

Ez a tendencia sajátos kifejezője annak az általános törekvésnek, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett társadalmi-politikai közösségekben gyorsabb ütemű gazdasági növekedést és fejlődést kell elérni.

Ennek ellenére a különbségek még mindig igen kifejezettek, ezért a következő hosszú távú időszakban is várható, hogy fokozatosan tovább csökkennek az egyes köztársaságok és tartományok gazdasági fejlettségében mutatkozó különbségek.

A gazdasági fejlettség fokában mutatható különbségeket szemléltetik azok az adatok is, amelyek a társadalmi szektor állóeszköz-állományának az egy lakosra és dolgozóra eső értékét mutatják. Amennyiben a két mutató alapegységének (100) az országos átlagot vesszük, akkor az egyes társadalmi-politikai közösségek gazdasági fejlettségének szintjében a következő változások észlelhetők:

A társadalmi szektor állóeszköz-állományának egy lakosra és dolgozóra eső értéke

(1972-es árakon)

	Lakosonként		Dolgozónként	
	1955	1984	1955	1984
JSZSZK	100,0	100,0	100,0	100,0
Bosznia-Hercegovina	100,9	81,7	106,8	97,7
Crna Gora	34,8	118,9	49,2	131,6
Horvátország	120,7	128,1	99,7	108,4
Macedónia	51,0	58,1	67,8	76,4
Szlovénia	233,2	202,0	123,7	130,9
Szerbia – összesen	73,0	79,4	93,1	87,8
– Szerbia, tartományok nélkül	78,8	82,5	96,8	83,3
– Kosovo	32,4	35,1	85,1	90,3
– Vajdaság	77,2	108,0	91,8	98,7

Forrás: SGJ – 86. 417. o.

Az eltérő demográfiai változások és a foglalkoztatottság alakulása miatt a mutatók igen eltérő irányzatokra vetnek fényt. Így pl. a Horvát SZK-ban, ahol az 1956–1984-es időszakban Vajdasággal együtt a legalacsonyabb, alig 0,5%-os a népszaporulat átlagos évi rátája,[21] ugyanakkor viszont a foglalkoztatottság növekedésének évi rátája viszonylag magas (a szemlélt időszakban ez a növekedési ütem Horvátországban évi 3,2, Vajdaságban pedig évi 3,6%-os volt), az állóeszközök egy lakosra eső értéke jóval magasabb az egy dolgozóra esőnél. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a Szlovén SZK vonatkozásában is.

Bosznia-Hercegovinában, Macedóniában és Crna Gorában a gazdasági fejlettségnek ezek a mutatói ellentétes irányzatról tanúskodnak.

Ezek az irányzatok szükségszerűvé teszik, hogy a társadalmi újratermelés alakulása szempontjából külön-külön is elemezzük társadalmi-politikai közösségeink helyzetét. A köztársaságok és a tartományok társadalmi termelésének egymás közötti és az országos átlaggal való összevetésével választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mi a teendő az egyes társadalmi-politikai közösségekben a közeli és a távoli jövőben (1990-ig, ill. 2000-ig) egy olyan ütemű gazdasági fejlődés érdekében, amelynek hatására tovább mérséklődnének a gazdasági fejlettség terén megmutatkozó különbségek.

A tartomány és az ország állóeszköz-állományának nagyságrendi és szerkezeti változásai

Az állóeszköz-állományban bekövetkezett változásokat a társadalmi szektor gazdasági ágazataiban az 1976–1984-es időszakra vonatkozóan vizsgáltuk meg.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy az állóeszköz-állomány reálértéke egyenetlen ütemben növekedett a gazdasági ágazatok szerint.

A gazdaság állóeszköz-állományának változásait jelző indexek a vizsgált kilencéves időszakban a tartomány és az ország gazdasága esetében egyaránt növekedést mutatnak. Az állóeszköz-állomány növekedési indexe Vajdaság SZAT-ban 155,29%, a JSZSZK-ban pedig 154,8%. A növekedés a kisiparban a legnagyobb: Vajdaságban 269,65%, országos szinten pedig 196,17%. A gyári és bányaipari állóeszköz-állományának értéke valamivel gyorsabban növekedett a társadalmi szektor átlagánál: Vajdaságban 169,74%-ot ért el a 155,20%-os átlaggal szemben, míg országos szinten a gyáripar állóeszköz-állományának értéke 158,85%-os indexet mutat a társadalmi szektor 154,8%-os növekedésével szemben.

Az is megállapítható, hogy a gazdaság állóeszköz-állományában sem tartományi, sem országos szinten nem következtek be lényeges szerkezeti változások. Jellemző azonban, hogy a mezőgazdaság társadalmi szektorának állóeszköz-állománya tartományi és országos szinten egyaránt lassú viszonylagos visszaesést mutat.

Az állóeszköz-állomány szerkezeti változásai kapcsán megjegyzendő, hogy az egyes gazdasági ágazatokon belül a felszerelések értéke gyorsabban növekszik az állóeszközök értékénél, s ez kedvező irányzat.

Az állóeszköz-állomány elhasználódottsági és leírtsági fokának alakulása

A gazdaság állóeszköz-állományának elhasználódottsági fokát a tartományban és országos viszonylatban ugyancsak az 1976–1984-es időszakra vonatkozóan elemeztük. Az elhasználódottság fokát az állóeszközök jelenlegi és beszerzési értékének összevetésével számítottuk ki. Minél magasabb az állóeszközök jelenlegi értéke beszerzési árukhoz viszonyítva, annál kisebb az állóeszköz elhasználódottságának foka, és fordítva.

Az állóeszköz-állomány elhasználódottságának foka a szemlélt időszak kez-

detén Vajdaságban 46,74%-ot tett ki, míg a kérdéses időszak végén, azaz 1984-ben elérte az 51,4%-ot. Ez a különbség még kifejezettebb a JSZSZK szintjén, hiszen 1976-ban az elhasználódás csak 45,95%-os volt, 1984-ben viszont már 61,33%-os. Az elhasználódottság mértéke a gazdaság minden ágazatában megnövekedett, ami nagyon kedvezőtlen irányzat, különösen ha hozzátesszük, hogy ez a jelenség a gazdaság alapágazataiban a legkifejezettebb. Az állóeszköz-állomány elhasználódottsági foka a vizsgált időszakban ágazatonként a következőképp alakult: Vajdaság gyár- és bányaiparában 46,92%-ról 51,22%-ra, a mezőgazdaságban 38,64%-ról 44,61%-ra, a közlekedésben pedig a nagyon magas 64,38%-ról egészen 80,96%-ra emelkedett. Az ennek megfelelő aránypárok országos viszonylatban így alakultak: a gyár- és bányaiparban 46,95-ről 51,33%-ra, a mezőgazdaságban és halgazdaságban 47,63-ról 52,54%-ra, a közlekedésben pedig 54,75-ről 60,86%-ra.

Vajdaság SZAT gazdaságában 1984-ben a vendéglátóipar (28,42%) és a kereskedelem (41,78%) állóeszköz-állománya volt a legkevésbé elhasználódott.

A helyzet ilyen alakulása egyenes következménye az amortizációs kulcs csökkenő tendenciájának és a beruházások reális értékében bekövetkezett visszaesésnek, ami ugyancsak az utóbbi éveket jellemzi.

A társadalmi szektor állóeszköz-állományának reálérték-alakulását ugyancsak elemzés tárgyává tettük tartományi és országos szinten egyaránt (1972-es árak alapján). Az adatok azt mutatják, hogy az állóeszközök értéknövekedése az adott időszakban tartományi és országos szinten is viszonylag egyenetlen volt. Az állóeszközök indexe Vajdaságban 155,29%, országos méretekben pedig 154,8%. A legnagyobb arányú értéknövekedés Vajdaságban a kisiparban (269,65%), az erdőgazdaságban (228,49%), a szolgáltatóiparban (178,19%), valamint a gyár- és bányaiparban (169,74%) mutatható ki. Országos viszonylatban az állóeszközök értéknövekedése a kisiparban 196,17, a szolgáltatóiparban 178,19, a gyáriparban 158,85, a közlekedésben pedig 153,94%-os.

A gazdaság társadalmi szektora által használt állóeszközök értéknövekedésében – sem tartományi, sem országos szinten – nem következtek be jelentősebb szerkezeti változások. Sajátságosnak mondható viszont, hogy Vajdaságban viszonylag lassú az állóeszközök értéknövekedése a mezőgazdaságban (117,67%) és a vendéglátóiparban (117,80%).

Az amortizációs kulcs alakulása

Az amortizációs kulcs átlagos szintje a tartomány és az ország társadalmi gazdaságában mindvégig eléggé alacsony volt és az állóeszközök egyszerű újratermelését sem biztosítja. Az amortizációs kulcs változásai, amire a vizsgált időszak egy-egy évében sor került, csupán azt a tényt támasztották alá, hogy az amortizáció nálunk a napi gazdaságpolitika eszközévé vált: kedvezőbb gazdasági mozgások esetén növekedett, a gazdasági nehézségekkel terhelt években pedig csökkent. 1976 óta voltaképpen állandósult az amortizációs kulcs csökkenő tendenciája, mégpedig az egész nemzetgazdaság szintjén csakúgy, mint Vajdaságban, noha tartományunk gazdaságában időről időre némi növekedés is kimutatható.

Vajdaság gazdaságának átlagos amortizációs kulcsa 1976-ban 6,66% volt, s ez 1984-ig 4,43%-ra csökkent, míg országos szinten 5,75%-ról 4,26%-ra.

1984-ben tartományi szinten az amortizációs kulcs a vízgazdaságban (0,60%) a vendéglátóiparban (2,71%) és az építőiparban (3,52%) volt a legalacsonyabb, és hasonló volt a helyzet országos viszonylatban is: a vízgazdaságban 1,06%, a vendéglátóiparban és a turizmusban 2,54%, a kommunális tevékenységekben pedig 3,07%-os.

A társadalmi szektor állóeszközeinek átlagos amortizációs ideje meghosszabbodott. A műszaki haladás mai feltételei között az állóeszközök átlagos élettartamaként meghatározott 22 vagy ennél több év, túlságosan is hosszúnak bizonyul. Ezek az adatok tehát alátámasztják, hogy Jugoszláviában a gazdaság társadalmi szektorában az amortizáció még csak megközelítően sem teszi lehetővé az állóeszköz-állomány egyszerű újratermelését, tehát az amortizáció mint költség nem tölti be igazi gazdasági szerepét.

Vajdaság egyes gazdasági tevékenységeiben az amortizációs kulcs csökkenése olyan jelentős, hogy annak minden bizonnyal beláthatatlan és hosszú távon érezhető következményei lesznek a kérdéses ágazatok technikai fejlődésére, termelékenységére, versenyképességére stb.

Az amortizáció részesedése a gazdasági beruházásokban

Ilyen szempontból azt vizsgáltuk, hogy a gazdasági beruházások milyen százalékarányban finanszírozhatók a befolyó amortizációs eszközökből. A beruházási eszközök amortizációs forrásainak aránya az egyes gazdasági ágazatokban igen különböző.

Az amortizáció részesedése a megvalósított beruházásokban Vajdaság területén 1984-ben 54,81%-ot tett ki, vagyis a befolyó amortizációból fedezték a beruházási költségeknek több mint a felét. Országos szinten nagyjából ugyanez volt a helyzet, hiszen ugyanabban az évben az amortizáció részesedése 55,09% volt. Igen nagyok azonban az átlagtól való eltérések a gazdaság egyes ágazataiban. A lakásgazdálkodásban és kommunális tevékenységben pl. ez az arány mindössze 9,56%-os, majd a vízgazdálkodás következik 22,47, az erdőgazdaság, 23,24, valamint a mezőgazdaság és halgazdaság 45,65%-kal. Tartományi szinten 1984-ben az építőipari, a kereskedelmi és a kisipari beruházásokban vettek részt legmagasabb arányban az amortizációs eszközök.

Ha az egész kilencéves időszakot vesszük szemügyre, azt mondhatjuk, hogy az mortizációs eszközök évről évre igen különböző arányban segítették élő a beruházásokat, nagy ugrások és visszaesések észlelhetők, de igen jelentős, hogy az amortizáció részesedése a beruházásokban az utóbbi éveken mégiscsak megnövekedett. Ez kedvező irányzatnak tekinthető, de arról sem feledkezhetünk meg, hogy a beruházások reálértéke gyorsabb ütemben csökkent mint az amortizáció átlagos kulcsa. Bár az amortizációból most nagyobb rész fedezhető, önmagában ez csalóka adat, ezért ha pontosabb választ akarunk kapni a kérdésre, akkor részletesebb elemzésre van szükség.

AZ AMORTIZÁCIÓS POLITIKA SZEREPE A GAZDASÁGI RENDSZER REFORMJÁBAN

Hazánkban már évek óta rendkívül időszerű gazdasági kérdés az állóeszközök amortizációja. Az ésszerű gazdálkodás egyik legfőbb előfeltétele az elhasznált munkaeszközök reális értékének megtérítése, az amortizáció tényleges költségeinek elszámolása. Ez parancsoló szükségszerűsége az egyszerű újratermelésnek. Minthogy a jelenlegi tudományos-technológiai forradalom feltételei között elvileg mind korszerűbb és termelékenyebb munkaeszközökre van szükség, így az elhasználódott berendezések pótlásával valójában bővített újratermelést végzünk. Ez a mozzanat nem csupán a társadalmi újratermelés folyamatainak szabályos fenntartása és a műszaki haladás nyomon követése szempontjából lényeges, hanem azért is, hogy pontosabb képet kapjunk a nemzeti jövedelemről, s annak fogyasztásra és felhalmozásra való felosztásáról. Az ezzel kapcsolatos tendenciák azonban úgyszólván két évtizedre visszamenőleg rendkívül kedvezőtlenek. Mérvadó értékelések szerint ebben az időszakban több mint 20 milliárd dollárral kevesebb amortizációt számoltunk el a kelleténél, az amortizációs eszközöket tehát átömlesztettük a jövedelembe, elsősorban a különféle nem-termelői fogyasztásba. Az amortizáció elszámolása messze alatta marad a tényleges költségeknek, ami gazdaságunkban annak a következménye, hogy hosszú idő óta nem került sor az amortizációs alap újraértékelésére, ez nem követte nyomon sem az inflációs rátát, sem a dinár árfolyamának változásait. Amikor pedig sor került rá, nem érte el az állóeszközök tényleges újratermelési árát. Emellett az amortizáció folyó évi elszámolását mindig az előző évi adatok alapján végzik, mert az újraértékelésre csak a naptári év végén került sor, így a megnövelt amortizációs alap is csak a következő év kezdetén léphet hatályba, ami elfogadhatatlan megoldás egy releváns amortizációs rendszer esetében. Az amortizációs elszámolás jelentőségének tudatos mellőzésére bizonyíték az is, hogy a vizsgált időszak bizonyos éveiben még az előírt amortizációs kulcsot is csökkentették, ahelyett, hogy növelték volna. Ilyen körülmények között az amortizáció még a munkaeszközök egyszerű újratermelését sem biztosíthatta, a bővített újratermelés ilyen forrásból való finanszírozására pedig csak kivételesen került sor.

A nagyvilágban javában zajlik a harmadik tudományos-technológiai forradalom, amely folytán a technika és a technológia egy részének élettartama öt évre csökkent, egyesek szerint pedig rövidesen a három évet sem haladhatja meg. Az amortizáció elszámolásának sokévi gyakorlata nálunk teljesen figyelmen kívül hagyta a műszaki haladást, ami hatalmas léptekkel teszi erkölcsileg elhasználódottá az állóeszközöket. Ez a magatartás beláthatatlan következményekkel járhat. Az objektív gazdasági törvényszerűségek figyelembevételének további mellőzésével csak tovább mélyül a szakadék a könyvelőségi és a tényleges amortizáció között, márpedig ha a könyvelésben a ténylegesnél kisebb amortizációt mutatunk ki, akkor mesterségesen növeljük a jövedelmet, amelyből az általános és közös fogyasztást, valamint a személyi jövedelmeket fedezzük, tehát veszélybe sodorjuk a munka anyagi alapját. Az egyéb reális gazdasági kategóriák mellett, amelyeket a gazdaságpolitika az utóbbi években próbál

bevezetni, az új amortizációs politika is jelentős szerepet tölt be. Jóllehet a 80-as évek kezdete óta egyszer-egyszer (jelentéktelen arányban) megemelték az amortizációs kulcsot, a jövőben még erőteljesebb szabályozásra van szükség a reális szint elérése végett. Ennek érdekében valójában már 1987 elején bekövetkezett a fordulat. Ennek lényege az állóeszközök negyedévenkénti újraértékelése olyan koefficiens alkalmazásával, amely megfelel a beszerzési árakban bekövetkezett változásoknak, az amortizációs kulcs növelése pedig a műszaki fejlődésből eredő szükségletek figyelembe vételével történik. Ezenkívül megszűnt az előírt amortizáció elszámolása alóli felmentés lehetősége is, az újraértékelés alkalmazását pedig kiterjesztették a korábban elszámolt, de még fel nem használt amortizációs eszközökre is.

A társadalmi eszközök amortizációjáról és revalorizációjáról szóló korábbi törvények, amelyeket 1987. január 1-jéig alkalmaztak, a megelőző 1985. és 1986. évben nem oldottak meg számos idevágó kérdést, s ebből eredően tovább folytatódott az állóeszközök értékének fokozatos átömlesztése az összbevételből való kisebb térítményezés útján a nem reálisan kimutatott jövedelembe.

Összevetve az amortizáció névleges összegének növekedésére vonatkozó adatokat, a termékárak, a szolgáltatási díjak és a munkaeszközök árának növekedési ütemével, valamint a megvalósított összbevétel és jövedelem alakulásával, kiderült, hogy a tevékenységek egy részében az amortizáció reális értéke évről évre kisebb, vagyis az amortizáció növekedése lemaradt az áremelkedések mögött, tehát nem követte azt. Ez a megállapítás a tartomány és az ország valamennyi gazdasági tevékenységére érvényes. A legújabb időszakra a Szövetségi Végrehajtó Tanács szolgáltatott adatokat. Eszerint 1985-ben az amortizáció reálértékének növekedése mintegy 25%-kal kisebb a gazdaság árbevételének növekedésétől, míg az anyagi költségek növekedéséhez viszonyítva a lemaradás meghaladja a 30%-ot. Az amortizáció részesedése összgazdasági szinten az 1983. évi 2,9%-ról 1985-ben 2,7%-ra esett vissza, ágazatok szerint pedig a gyáriparban 4,4-ről 3,8%-ra, az építőiparban 3,2-ről 2,9%-ra, a közlekedésben és a postaforgalomban 10,2-ről 8,1%-ra, míg a lakásgazdálkodásban és kommunális tevékenységekben 8,0-ról 5,8%-ra, amiben számos tényező közrejátszott. Ez arra figyelmeztet, hogy az állóeszközök gazdasági hatékonysága szempontjából számos tevékenység válságos helyzetbe jutott.

A társadalmi eszközök amortizációját szabályozó, 1987. január 1-jén életbe lépett új törvény sorrendben az ötödik az utóbbi két évtizedben, s elmondható róla, hogy az említett problémák többségére sikeresebb megoldást kínál – serkenti a szabadon alakuló amortizációs kulcsok rendszerét, és más újdonságokat is tartalmaz, többek között törvényes alapokra helyezi az amortizáció és a revalorizáció szabályozását.

Szem előtt kell tartanunk azonban, hogy a reális gazdasági kategóriákra való áttérés, a mai nehéz gazdasági helyzetben egyáltalán nem könnyű feladat. Merőben túlzott az az elvárás, hogy a reális kamatok útján utólag megfizettethető az a 22 milliárd dollár, amit az elmúlt évek hosszú során át a nem reális amortizáció révén elveszítettünk. De már az is sokat jelentene, ha végre megszűnne az amortizáció egy részének átömlesztése a jövedelembe és a fogyasztásba. Ez lehetővé tenné, hogy megőrizzük és fokozatosan megújítsuk gazdaságunk im-

már nagyrészt elavult technikai felszerelését. Ez lehetne az első lépés a mai tudományos-technológiai forradalom vívmányainak alkalmazása, s egyben a gyorsabb gazdasági fejlődés térhódítása felé.

Jegyzetek

[1] Karl Marx: *A tőke* I. Magyar Helikon, Budapest, 1967. 198. o.
[2] Uo. 197. o.
[3] Dr. Nikola Čobeljić: *Marks i savremeni tehnički progres.* Ekonomski anali c. folyóirat, 22/1967. 149. o.
[4] *Dr Pavle Knežević: Amortizacija kao faktor troškova, cena i reprodukcije.* Informator, Zagreb, 1969
[5] Uo. 204. o.
[6] Dr Dragoje Žarković: *Makroekonomski aspekti amortizacije osnovnih proizvodnih fondova u socijalizmu.* Ekonomski fakultet, Beograd, 1963
[7] Dr Pavle Knežević: *Amortizacija...*, 25. o
[8] Karl Marx: *A tőke* II. 201. o.
[9] Dr. Stevan Kukoleča: *Ekonomika preduzeća* I. Informator, Zagreb, 1963. 293. o.
[10] Dr Dimitrije Petrović: *Teorija troškova.* Svjetlost, Sarajevo, 1964, 33. o.
[11] Karl Marx: *A tőke* I. Ötödik szakasz.
[12] Dr P. Knežević: Amortizacija..., 31. o. és tovább.
[13] Dr P. Knežević: Amortizacija..., 50. o.
[14] Dr P. Vojnić: *Neki aspekti amortizacije u uvjetima ekonomskog rasta.* Ekonomski pregled, 1969., 124. o
[15] Dr P. Knežević: Amortizacija..., 143. o.
[16] Dr B. Horvat: *Ekonomska teorija planske privrede,* Kultura, Beograd, 1961
[17] Dr. P. Vojnić: Neki aspekti..., 116. o. és tovább
[18] J. Andrijašević: *Zakonite tendencije dinamike reprodukcione strukture investicija.* Ekonomika preduzeća, 2/1966. 88. o. és tovább
[19] Dr P. Knežević: Amortizacija..., 166. o.
[20] *Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.* Borba, 1982. április 27., 6. o.
[21] Adatok a Jugoszláv Statisztikai Évkönyv, SGJ 1986-os kiadványából, 418. o.

Rezime

Amortizacija u reformi privrednog sistema SFRJ

U prvom delu rada data je analiza rastuće uloge sredstava za rad u eri ubrzanog tehničkog progresa, razmotreni su, zatim, osnovni problemi fizičkog i moralnog rabaćenja sredstava za rad. Posebna pažnja je posvećena problemima ubrzane amortizacije, imajući u vidu da u razvijenim zemljama amortizacija od kategorije proste društvene reprodukcije se sve više pretvarala u kategoriju proširene društvene reprodukcije. Istraživanja pokazuju da se u nas, na žalost, ubrzana amortizacija javlja samo izuzetno. U sklopu ovih pitanja razmotrene su specifičnosti amortizacije kao troška sredstava za rad. Pokazalo se da se utrošak osnovnih sredstava može utvrditi vremenski, prostorno i količin-

ski, zatim direktno i indirektno. Amortizacija spada u fiksne troškove, izuzev ako nije reč o potpunoj funkcionalnoj amortizaciji. Analize pokazuju da tehnički progres dovodi do povećanja svih troškova osnovnih sredstava, ali i to, da učešće amortizacije u tim troškovima stalno raste. Takođe se pokazalo da dolazi do porasta učešća osnovnih sredstava u strukturi svih troškova, posebno u okviru materijalnih troškova, ali i učešća amortizacije u ukupnim troškovima proizvodnje.

U drugom delu data je kvantitativna i kvalitativna analiza osnovnih pokazatelja amortizacije i njihovih tendencija u privredi SAPV i SFRJ.

Istraživanje o kretanju osnovnih sredstava po privrednim oblastima u društvenom sektoru izvršeno je za period 1976–1984. godine. U celini može se reći da u kretanju vrednosti osnovnih sredstava privrede SAPV i SFRJ nije došlo do bitnijih strukturalnih pomeranja. Karakterističan je relativno sporiji porast vrednosti osnovnih sredstava u društvenoj poljoprivredi i vodoprivredi.

Posmatrajući kretanje strukture osnovnih sredstava privrede unutar pojedinih privrednih oblasti može se zapaziti brži porast vrednosti opreme od vrednosti osnovnih sredstava, što se može smatrati pozitivnom tendencijom.

U pogledu stopa iskorišćenosti i otpisanosti osnovnih sredstava privrede i privrednih delatnosti SAPV i SFRJ, imamo njihov značajan porast, i to naročito u osnovnim granama privrede što pokazuje negativne tendencije. To je logična posledica izražene tendencije opadanja stope amortizacije i tendencije opadanja realne vrednosti investicija u poslednjim godinama.

Analiza podataka o kretanju prosečnih stopa amortizacije pokazuje da su ove stope u društvenoj privredi SAPV i SFRJ stalno bile prilično niske, odnosno da se prosečno vreme amortizacije osnovnih sredstava produžavalo. Vreme potrebno da se amortizuju osnovna sredstva u celini od 22 godine ili više, u savremenim uslovima tehničkog progresa je suviše dugačak period. Podaci pokazuju da amortizacija u našim uslovima ne obezbeđuje ni prostu reprodukciju sredstava rada u društvenoj privredi, te je očigledno da amortizacija kao trošak u našoj privredi, ne igra svoju pravu ekonomsku ulogu.

Praćenje kretanja učešća amortizacije u investicijama pokazuje sa koliko se procenata investicije mogu finansirati iz tekućih sredstava amortizacije. Procenti pokrivenosti investicija amortizacijom po pojedinim oblastima privrede su veoma različiti. Te su tendencije dobre, ali samo ako zanemarimo činjenicu da su investicije smanjene, i to mnogo brže nego što su smanjene amortizacije. Tačno je da se sada može pokriti mnogo veći deo iz amortizacije, ali je to varljiv podatak, te je za potpuniju analizu potrebno potražiti odgovore i u drugim, dopunskim uzrocima.

U novije vreme, pored ostalih realnih ekonomskih kategorija koje naše društvo nastoji uvesti, ulazi i nova politika amortizacije i revalorizacije društvenih sredstava. Novi Zakon od. 1. januara 1987. rešava mnoga pitanja iz ovog područja na bolji način, nego ranije, mada ponovo ne bez određenih propusta.

Prelazak na politiku realnih amortizacionih stopa predstavlja nužnost. Time se otvara mogućnost obezbeđenja sredstava na prostu, a ponegde i za proširenu reprodukciju sredstava za rad.

Takođe treba imati u vidu i to, da prelazak na kako ih danas nazivamo, realne ekonomske kategorije, u sadašnjoj teškoj ekonomskoj situaciji biće veoma težak. Nerealno je očekivati da će se putem realnih kamatnih stopa naknadno moći naplatiti, putem nerealne amortizacije izgubljena vrednost od 22 milijardi dolara. Ali, ako se bude prekinulo sa praksom daljeg prelivanja amortizacije u dohodak i potrošnju, već će biti mnogo učinjeno. Time će se omogućiti očuvanje i unapređenje dobrim delom ruinirane tehnologije naše privrede. To je ujedno i prvi korak na putu uvođenja dostignuća savremene naučno-tehnološke revolucije, prema tome i za brži privredni razvoj.

Summary

Amortization in the Reform of the Economic System in SFR Yugoslavia

The first part of the study gives an analysis of the increasing role played by the instruments of labour in the period of the accelerated technical progress, and of the fundamental problems of physical and moral deterioration of these instruments. Special attention is payed to the problems of the accelerated amortization, keeping in mind the situation existing in the developed countries where the amortization became the category of extended – insted of simple – reproduction. Researches show that the accelerated amortization appears in Yugoslavia only as an exception. The amortization as the cost of the instruments of labour and its specifications are considered within the scope of these problems. The costs of the fixed assets can be fixed in time, space and quantity, as well as directly and indirectly. The amortization is a fixed cost. The analysis shows that the technical progress leads to an increase of all costs of the fixed assets as well as to the permanent increase of amortization. The participation of the amortization in the total costs of the production increases as well.

The second part of the study is a quantitative and qualitative analysis of the basic indicators of the amortization and their tendencies in the economy of the SAP Voivodina and the SFR Yugoslavia. The research about the tendencies of the fixed assets in the social sector of economy is realized for the period of 1976 to 1984. The tendencies considering the value of the fixed assets in the economy of the SAP Voivodina and SFR Yugoslavia have not undergone vital structural changes. In the agriculture and water-management the increase of the value of the fixed assets is relatively slower then in the other branches of the economy. Regarding the tendencies in the structure of the fixed assets in different branches it is observed that the value of the equipment increases faster than the value of the fixed assets, a fact that can be considered as a positive tendecy. Concerning the rate of deterioration and amortization of the fixed assets in the economy of SAP Voivodina and SFR Yugoslavia, a significant increase is evident especially in the fundamental economic branches. It is a logical consequence of an apparent falling tendency of the amortization rate and of the real value of investments recently present in the economy. The analysis of the average rate of amortization in the social economy of the SAP Voivodina and SFR Yugoslavia indicates that it was fairly low, or that the avarage time of amortization of the fixed assets was extended. The time required for the amortization of the fixed assets is about 22 years or more, a too long period for the contemporary technical progress. The data given in the analysis point out that the amortization in the Yugoslav economy does not ensure even the simple reproduction of the fixed assets, so it is obvious that the amortization taken as cost does not play the right economic role. Following the tendencies of participation of redemption funds in the investments the percentage is indicated in which these means could be financed from the current resources of amortization. The percentage of the investments covered from redemption funds is in various branches of economy very different. These tendencies are positive, if the fact that the investments are reduced, even faster than the amortizations, could be disregarded. It is true that a much bigger part of investments is covered from these funds nowadays but it is a deceitful fact and for a more complete analysis it is required to find some answers in other, additional causes.

Recently, beside other real economic categories trying to be introduced, there is the new policy of amortization and revalorization of social resources. The new law introduced on the first January 1987 solves a lot of questions from this area better than formerly, although, again not without certain mistakes. It is imperative to turn to the policy of real depreciation rate. It will open the possibility to ensure means for the simple repro-

duction and in some cases even for the extended reproduction of the fixed assets. It is also important to keep in mind that the transfer to the so-called real economic categories in the existing difficult situation will be very hard. It is unreasonable to expect that by means of real rate of interest will be possible to charge in addition, the 22 milliard dollars lost through the unreal amortization.